

Vrste jezikovnega dejanja («operatorji») v standardiziranem pisnem zrelostnem oz. zrelostnem in diplomskem izpitu (SZDI¹) v slovenščini

stanje: oktober 2016

Katalog operatorjev sta napisala Ulf Abraham in Annemarie Saxalber; 2015/16 ga je predelal tim za učni jezik na zveznem inštitutu BIFIE s podporo Sabine Schmölder-Eibinger, Eike Thürmann in Markus Rheindorfa.

Kaj so »operatorji«? V didaktiki nemščine označujemo z njimi – po običajni definiciji Rüdigerja Baumanna – glagole, ki pozivajo učenke in učence, da opravijo določeno (pisno) dejanje, npr. »Utemeljite svoje mnenje«. Smisel ukvarjanja z operatorji je, da je zaradi jasnosti izpitne naloge pomen teh pozivov po možnosti čim bolj natančno določen (prim. Baumann, 2008, str. 54).

1. O pomenu operatorjev pri dani delovni nalogi z vidika strokovne didaktike

Naloge, posebej pri standardiziranem pisnem izpitu, potrebujejo transparentno strukturo. Posebnega pomena so pri tem operatorji. Čeprav imajo že dolgo pomembno vlogo pri oblikovanju učnih in delovnih nalog (ne samo) pri pouku nemščine, je treba to vlogo pojasniti. Operatorje jasneje poimenovati in njihovo funkcijo natančneje opisati je po eni strani zahteva centralno oblikovanih delovnih nalog, po drugi strani pa tudi potrebno zaradi kompetenčne usmerjenosti izpita: veljaven dogovor o tem, kaj dejansko pomenijo posamezni operatorji kot pozivi k dejanju in koliko dejansko določajo zahtevnostne situacije za kompetence, lahko pomaga uresničiti zahtevo SZDI.

V strokovni diskusiji tema ni nova. Vendar ostaja v običajni definiciji, kakršna je naslednja, nepojasnjeno, da se tu združujejo miselne in jezikovne delne zmožnosti: »Kot operator razumemo glagol (npr. razložiti, pokazati ali utemeljiti), ki pri kaki nalogi poziva k določenemu dejanju in katerega pomen je čim bolj natančno specificiran« (Baumann, 2008, str. 54).

Specifikacija pomena operatorja, npr. »razpravljati«, je končno samo mogoča le, če je tako spoznavno kot tudi jezikovno kolikor toliko opisano, kaj naj naredijo reševalke in reševalci naloge, ko jo rešujejo. To more opraviti komentiran seznam pomembnih operatorjev (priloga).

¹ standardisierte schriftliche Reifeprüfung bzw. Reife- und Diplomprüfung (SRDP)

Jezikovna dejanja, ki jih zahtevajo operatorji, so različne, včasih velike zapletenosti. Neodvisno od vsebine oz. teme naloge pričakujemo (ostanimo pri operatorju »razpravljati«), da se najprej ubesedi to, kar je pri nekem vprašanju sporno, da se nato pretehtavajo argumenti za in proti, kar končno pripelje do utemeljenega lastnega stališča. Tako nastalo besedilo naj vodi do razjasnitve problema ali dileme in prispeva k oblikovanju mnenja (in sicer tako pri pišoči/pišočem kakor tudi pri bralki/bralcu).

Ob tem primeru se vidi, da je v operatorju (ki je tako več kot le »glagol«) skrita zapletena zahteva, ki se je da rešiti samo, če obvlada reševalka/reševalec naloge ustrezne postopke pisanja in jih zna samostojno udejanjiti.

V izpitnih položajih, kakršen je SZDI, velja vzpostaviti določeno obveznost glede uporabe operatorjev: kandidatke/kandidati smejo pričakovati, da dve nalagodajalki/dva nalagodajalca mislita pretežno isto, ko oblikujeta delovno nalogo, ki se začinja npr. z »opišite«, »primerjajte«, »utemeljite«, »razpravljajte« itd. Da bi to bilo zagotovljeno, smo pripravili omenjeni komentirani seznam operatorjev. Z razdelitvijo na tri zahtevnostna področja (*reprodukcija – reorganizacija in prenos – refleksija in reševanje problema*) je dosežena določena preglednost, vendar ni mogoče opraviti stroge dodelitve, ker je ta po eni strani odvisna od konkretne delovne naloge in po drugi strani zahtevnostnih področij pogosto ni mogoče ostro razmejiti: vsekakor moramo preseči »reproduciranje«, če kaj povzamemo; dani material je treba na novo organizirati v lastnem besedilu. Nekateri operatorji so torej hibridnega značaja.

Pri katalogu operatorjev gre za odprt seznam, ki vsebuje najbolj razširjene in med seboj dobro združljive operatorje. Nekateri (npr. »povzemati«, »komentirati«, »razpravljati«) so zelo blizu oznakam šolskih besedilnih vrst (*povzetek, komentar, razprava*). Pomembno pa je razumeti, da operator ni besedilna vrsta, marveč da je poziv k dejanju in da lahko/naj zaradi tega za eno besedilno vrsto uporabljamo več operatorjev.

2. Pogoji za operatorje v nalogah

Po teh razmišljanjih navajamo tri pogoje, pod katerimi lahko govorimo pri nalogah SZDI o operatorjih:

- Operatorji ne označujejo samo miselnega poziva (npr.: »Pomislite«), marveč so glagoli, ki reprezentirajo vrste jezikovnega dejanja.
- Operatorji so za učenke/učence ponovno spoznavni kot naučene strategije ukvarjanja z besedili in izvedljivi v smislu samostojne uporabe teh strategij.
- Operatorji so glede besedilne priloge/besedilnih prilog in besedilne vrste plavzibilni (npr. ne: »povzemite grafikon«).

3. Preglednica operatorjev za pisni zrelostni in diplomski izpit

Naslednja preglednica je, kot je utemeljeno v poglavju 1, **odprt seznam**, ki ga je mogoče razširiti in katerega podpora funkcija naj je tu ponovno poudarjena.

Avtoricam/avtorjem nalog je v pomoč s tem, da predlaga določeno širino mogočih delovnih nalog; vsem učiteljicam/učiteljem in učenkam/učencem pa služi za to, da se dogovorijo o načinu delovnih nalog: z vsakim operatorjem je formulirano pričakovano znanje.

Preglednica opisuje operatorje v prej opisanem smislu kot različne načine dejanja in jih uvršča v eno od treh **zahtevnostnih področij**, ki mu **pretežno** pripadajo, pri čemer je to pri posameznem primeru odvisno od delovne naloge. Tako je na primer treba uvrstiti »opisati«, če se nanaša na besedilno prilogo, v prvo zahtevnostno področje, medtem ko spada »opisovanje« lastnih idej v tretje zahtevnostno področje.

Naloge v tematskem sklopu SZDI so postavljene tako, da zahtevajo dejavnosti vseh treh zahtevnostnih področij.

Hierarhična razvrstitev zahtevnostnih področij predstavlja stopnjevanje samostojnosti, kar pa ne pomeni vedno stopnjevanje zahtevnosti: operatorji področij 1 in 2 kot »opisati«, »povzeti« ali »uvrstiti« niso nujno enostavnejši kot »interpretirati« ali »preveriti« – odvisno je od tega, za katero besedilno prilogo gre in kako zahtevna je problematika oz. tema, ki jo je treba obdelati. Povzeti zapletenejšo in dolgo besedilno prilogo je lahko težje kot kritično zavzeti stališče do enostavnejšega stvarnega vprašanja.

Operatorji, ki zahtevajo odgovore na zahtevnostnem področju 1 <i>Reprodukcija</i>	Operatorji, ki zahtevajo odgovore na zahtevnostnem področju 2 <i>Reorganizacija in prenos</i>	Operatorji, ki zahtevajo odgovore na zahtevnostnem področju 3 <i>Refleksija in reševanje problema</i>
1.1 (po)imenovati / navesti 1.2 opisati 1.3 obnoviti 1.4 povzeti 1.5 ...	2.1 analizirati / raziskati / razčleniti 2.2 določiti / uvrstiti / razvrstiti 2.3 označiti 2.4 razložiti 2.5 pojasniti 2.6 ugotoviti 2.7 povezati med seboj 2.8 primerjati / soočati 2.9 ...	3.1 pozvati 3.2 utemeljiti / navesti vzroke 3.3 oceniti 3.4 ovrednotiti 3.5 interpretirati 3.6 diskutirati / razpravljati / se ukvarjati s/z 3.7 napraviti osnutek / zasnovati / zamisliti si 3.8 komentirati / zavzeti stališče 3.9 preveriti 3.10 predlagati 3.11 ...

Literatura

Baumann, R. (2008). Probleme der Aufgabenkonstruktion gemäß Bildungsstandards. Überlegungen zu Kompetenzstufen und Operatoren. V: *Log in* 153, str. 54–59.

Bremerich-Vos, A. (2001). Zum Lehren von Lernstrategien im Umgang mit Texten und mit Lyrik im Besonderen. V: Köppert, C. & Metzger, K. (izd.). *Entfaltung innerer Kräfte. Blickpunkte der Deutschdidaktik. Festschrift für Kaspar H. Spinner anlässlich seines 60. Geburtstages*. Velber: Friedrich, str. 149–162.

Conrad, B. & Sieder, K. (2006). Operatoren. Methoden zur Entwicklung von sprachlichen Arbeitstechniken. V: *Deutschmagazin* 3, str. 35–38.

Heming, M., Humbert, L. & Röhner, G. (2007). Vorbereitung aufs Abitur: Abituranforderungen transparent gestalten – mit Operatoren. V: *Log in* 148/149, str. 63–68.

Institut zur Qualitätsentwicklung im Bildungswesen (2014). *Aufgaben für das Fach Deutsch. Grundstock von Operatoren*. Na spletni strani: <https://www.iqb.hu-berlin.de/bista/abi/deutsch/dokumente> [07.10.2016].

Leubner, M. & Saupe, A. (2008). *Textverstehen im Literaturunterricht und Aufgaben*. Baltmannsweiler: Schneider-Verlag Hohengehren.

Ministerium für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen (2008). *Deutsch. Übersicht über die Operatoren*. Na spletni strani: <https://www.standardsicherung.schulministerium.nrw.de/cms/zentralabitur-gost/faecher/getfile.php?file=3832> [07.10.2016].

Schäfers, S. (2006). *Aufgabenstellungen im Deutschunterricht. Eine Anleitung zur Formulierung verständlicher schriftlicher Aufgaben in der gymnasialen Oberstufe aus Sicht der Sprachwissenschaften*. Berlin: LIT.

Dodatek: Komentar k preglednici operatorjev

Za to preglednico smo upoštevali različne sezname razlag s spleta:

<https://www.iqb.hu-berlin.de/bista/abi/deutsch/dokumente> [07.10.2016]

<https://www.standardsicherung.schulministerium.nrw.de/cms/zentralabitur-gost/faecher/getfile.php?file=3832> [07.10.2016]

<http://www.hamburg.de/contentblob/3982358/data/deutsch.pdf> [07.10.2016]

Operatorji, ki zahtevajo odgovore pretežno na zahtevnostnem področju 1 *Reprodukcija*

operator	definicija	primer
1.1 (po)imenovati / navesti	jedrnato in strukturirano navedemo informacije, poglede na dejanska stanja, podatke, pojme brez poglobljenih razlag in ovrednotenj	<ul style="list-style-type: none"> Navedite v besedilu nagovorjene vzroke za hrepenenje po intaktni družini.
1.2 opisati	strukturirano in natančno prikazujemo dejanska stanja, situacije, postopke, zunanje značilnosti oseb oz. likov	<ul style="list-style-type: none"> Opišite zgodovinski razvoj družine, kakor ga prikazuje besedilna priloga. Opišite poklicno realnost prvoosebnega pripovedovalca.
1.3 obnoviti	stvarno in s svojimi besedami prikazujemo vsebine, izpovedi, povezave	<ul style="list-style-type: none"> Obnovite vsebine iz članka, ki so merodajne za vaše pismo bralke/bralca. Obnovite vsebino pogovora.
1.4 povzeti	strnjeno in v smiselni razporeditvi prikazujemo vsebine, izpovedi, povezave	<ul style="list-style-type: none"> Povzemite najpomembnejše avtorjeve trditve. Povzemite dogajanje pripovedi.

Operatorji, ki zahtevajo odgovore pretežno na zahtevnostnem področju 2 *Reorganizacija in prenos*

operator	definicija	primer
2.1 analizirati / raziskati / razčleniti	ob upoštevanju specifičnih danih vprašanj ugotovimo elemente, strukturne značilnosti, povezave nekega besedila, jih po možnosti dokažemo z navedki in prikažemo rezultate strukturirano in v primernem strokovnem jeziku	<ul style="list-style-type: none"> Analizirajte zgradbo besedila v povezavi s spremembami mlade ženske. Raziščite besedilo glede sugestivnih formulacij.
2.2 določiti / uvrstiti / razvrstiti	dodelimo izpovedi, besedila, dejanska stanja, značilnosti ob rabi kontekstnega znanja določenim kategorijam ali vidikom in utemeljemo te dodelitve razumljivo in v ustreznem strokovnem jeziku	<ul style="list-style-type: none"> Določite pripovedno perspektivo kratke zgodbe. Razvrstite predlagane ukrepe po njihovih pozicijah.
2.3 označiti	spoznavamo svojevrstnost likov, dejanskih stanj in jih ustrezno ubesedujemo	<ul style="list-style-type: none"> Označite junaka in njegovega nasprotnika. Označite učne metode, ki jih opisuje besedilna priloga.
2.4 razložiti	povezujemo ravnanje in dejanska stanja z realno ugotovljivimi ali domnevnimi vzroki in jih prikazujemo razumljivo in diferencirano na osnovi vedenja in razumevanja	<ul style="list-style-type: none"> Razložite ravnanje glavne osebe. Razložite povezavo med zdravstvenimi aplikacijami in nadzorovanjem.
2.5 pojasniti	prikazujemo in ponazarjamo zapletena dejanska stanja z dodatnimi informacijami in/ali primeri	<ul style="list-style-type: none"> Pojasnite, kakšne posledice ima opisano izkoriščanje okoljskih virov.
2.6 ugotoviti	odkrivamo in prikazujemo nekaj, kar v nekem besedilu ni eksplicitno ubesedeno	<ul style="list-style-type: none"> Ugotovite iz priloženega besedila, kako vplivajo spremembe družinskih struktur na odnos med starši in otroki. Ugotovite položaj, v katerem je lirski subjekt.
2.7 povezati med seboj	vzpostavljamo in prikazujemo povezave pod danimi ali samostojno izbranimi vidiki	<ul style="list-style-type: none"> Povežite rezultate študije z lastnimi izkušnjami pohvale v šoli. Povežite ravnanje likov s tematiko <i>grešnega kozla</i>.
2.8 primerjati / soočati	odkrivamo pod danimi ali samostojno izbranimi vidiki skupne točke, podobnosti in razlike, jih pretehtamo in strukturirano ubesedimo rezultate	<ul style="list-style-type: none"> Primerjajte, kako prikazujeta obe pesmi motiv zapuščenosti. Soočajte pozicije obeh avtoric na temo <i>Skupna šola</i>.

Operatorji, ki zahtevajo odgovore pretežno na zahtevnostnem področju 3 *Refleksija in reševanje problema*

operator	definicija	primer
3.1 pozvati	pisno se obračamo z utemeljeno prošnjo/zahtevo na pristojno osebo, publiko, ustanovo	<ul style="list-style-type: none"> Pozivajte kolegice in kolege, da sledijo vašim mislim in predlogom.
3.2 utemeljiti / navesti vzroke	strokovno in stvarno podkrepimo rezultate analize, presojo, oceno, vrednotenje (z ustreznimi utemeljitvami, dokazili, primeri)	<ul style="list-style-type: none"> Utemeljite zastopnicam in zastopnikom občin, zakaj so primerni prostočasni prostori za mlade pomembni. Utemeljite, ali oz. koliko gre pri predloženih zgodbi za satirično besedilo.
3.3 oceniti	glede besedil, izpovedi, stvarnih dejstev, likov oz. oseb pridemo do samostojne ocene in jo podkrepimo z argumenti	<ul style="list-style-type: none"> Ocenite aktualnost pesmi, tako da jo povežete s svojimi izkušnjami današnjega reklamnega in potrošniškega sveta. Ocenite, kateri od predlaganih ukrepov bi bil obetaven.
3.4 ovrednotiti	kakor »oceniti«, vendar povezano z razkritjem utemeljenih samostojnih vrednostnih kriterijev	<ul style="list-style-type: none"> Ovrednotite življenjski načrt glavne osebe. Ovrednotite nasprotujoča si stališča.
3.5 interpretirati	odkrivamo na osnovi analize smiselne povezave nekega besedila in ubesedimo v povezavi z medsebojnim vplivanjem vsebine, oblike in jezika prepričljivo interpretacijo	<ul style="list-style-type: none"> Interpretirajte besedilo glede na motiv <i>Oblast kritike</i>.
3.6 diskutirati / razpravljati / se ukvarjati s/z	pretehtavamo izpovedi, teze, problemske naloge ob argumentih za in proti in napišemo na tej osnovi sklep oz. lastno stališče brez protislovij	<ul style="list-style-type: none"> Diskutirajte v poročilu navedeno mnenje »Vsak je svoje sreče kovač«. Razpravljajte o prednostih in slabostih opisanega načrta v priloženem besedilu.
3.7 napraviti osnutek / zasnovati / zamisliti si	prikazujemo koncept, scenarij, načrt razumljivo v grobih obrisih	<ul style="list-style-type: none"> Ob koncu napravite osnutek za svoj koncept o »družini«.
3.8 komentirati / zavzeti stališče	po kritični presoji ubesedimo oceno problematike, problemske rešitve, vrednotenja, dejanskega stanja	<ul style="list-style-type: none"> Komentirajte trditev, da naj bi bili mediji odgovorni za nazadovanje izobrazbe. Zavzemite stališče do vplivov kriznih obdobij na vrednostne poglede mladih.
3.9 preveriti	na osnovi vedenja in spoznanj se kritično sprašujemo o izpovedih, tezah, utemeljitvah in ocenjujemo njihovo veljavnost glede na kriterije in z argumenti	<ul style="list-style-type: none"> Preverite prepričljivost oz. ustreznost argumentov obeh interesnih skupin. Preverite, koliko velja domneva, da se zrcali avtoričino razumevanje umetnosti v priloženem besedilu.
3.10 predlagati	napišemo ideje za soočanje s problemi ali ravnanjem v situaciji	<ul style="list-style-type: none"> Predlagajte ukrepe, kako je mogoče zmanjšati obseg prometa na naših cestah.